

Novo poljansko cerkev so morali graditi izven naselja, na drugi strani Sore, saj je bilo mesto dotodanje cerkve že zasedeno za partizanske spomenike.

Partizansko uničenje cerkve v Poljanah (5.)

IVO ŽAJDELA

Konec vojne in divjanja komunistične revolucije so Poljane pričakale povsem razdejanje: uničena šola, župnišče in napol porušena cerkev. Leta 1954 so jo do tal porušili. Potem je bila dolga pot prizadevanj za gradnjo nove cerkve, dokler je niso pozidali z novim pritrgovanjem od ust.

Tone Svetina, *Partizanski zapiski 1943–1945* (Vojni muzej Logatec, 2010, str. 93–97).

»Megleno jutro, pričakovali smo nemškega napada, na Lubniku so se razletavale nemške granate. Nemci so streljali s topovi večjega kalibra, da je močno odmevalo preko hribov. Pripravljaj sem se, da grem na obhod položaja, ko pride kurir in mi sporoči, da je v Mlaki, kjer je bil štab brigade, moja sestra Angela, ki me je prišla obiskat. Mislim sem si, pravi čas si je iz-

brala. Toda vseeno sem dobil dva dni dovoljenje od Lenarta, komisarja bataljona. Na Mlaki nisem dobil sestre, dejali so mi, da je v Zaprevaljkah, in Ana, Antejeva sestra. Treba je bilo stopiti še eno uro in pol. V mraku sem bil na mestu. Zelo smo se razveselili eden drugega. Sledilo je pripovedovanje. Angeli sem se kar čudil, kako je postala korajžna in kar sredi ofenzive je prišla. Drugi dan, ravno ko smo se poslavljali, je močno zaropotalo samo avtomatično orožje, 2. ba-

taljon Prešernove je pri Žagi pod Mlako padel v 500 Nemcev močno zasedo. Zaradi tega smo se morali tudi hitreje posloviti, oni dve sta odšli v Železnike, jaz pa nazaj. Zaradi nemške premoči smo se morali umakniti iz škofjeloških hribov nazaj na Primorsko, naš bataljon je šel v Leskovicu kakor po navadi. Nemci so na vsak način hoteli zamašiti luknje, ki so nastale po likvidaciji postojank Poljane in Gabrk. Gabrk je za nami napadal še ruski bataljon, ki je imel 40 žrtev, in

ga tudi ni likvidiral. Ko pa je še 3. bataljon od Gradnikove napadel, so Nemci vse pustili in po podzemskem rovu vsi ušli. Sedaj pa so z novimi, precej večjimi silami prodirali, da na novo postavijo pomožne postojanke. Te dni smo dobili drugega komandanta bataljona, malega Srečkota iz Idrije, dočim je Stane, s katerim se od napada na Praprotno nisva preveč dobro razumela, odšel za komandanta brigade in to 18-te. Edino večjo borbo pod njegovim vodstvom smo imeli ob intervenciji Nemcev ob napadu na Gabrk.

Zgodaj zjutraj smo zaslišali ropot motorjev.

Tanki, kot železne pošasti, so se nastavili kakšnih 800 metrov pod našim položajem, ki je bil na hribu za vasjo. Prva je borbo sprejela Gradnikova, nato mi. Cel dan je trajala borba, v kateri so Nemci uporabljali tanke in artilerijo. Do večera so Gradnikovi vzdržali, potem pa umik. Drugi dan smo z Nemci borbo nadaljevali, dokler nismo bili skoraj obkoljeni. Ker pa so nam prišli za hrbet, smo se morali umakniti. Tam se nam je z dvema drugima izgubil Golob, izvidnica, ki se ni mogla z nami umakniti, je ušla. Od Gabrške naprej Nemci zaenkrat niso upali.«

»Naredjenje« za miniranje

Toda uničenje nemške postojanke in s tem velike stavbe župnišča in Poljanah partizanskemu vodstvu ni bilo dovolj (in še šole za povrh). Ker se je za njegovim 'bojem' skrivala revolucija, so tudi v Poljanah nekaj dni pozneje izvedli revolucionarno uničevanje. Začeto 'delo' so prišli dokončat v noči na 13. november 1944, takoj po praznovanju župniškega patrona sv. Martina. Ob zvoniku so partizanski minerci namestili veliko količino eksploziva, ki je po sprožitvi popolnoma porušil njegovo 50 metrov visoko gmoto, ta pa je pod seboj pokopala in uničila prezbitrij, skupaj z vso dragoceno opremo.

Pri uničevalni akciji je sodeloval tudi Tone Svetina, ki jo je opisal z naslednjimi besedami (*Partizanski zapiski 1943–1945*, str. 96):

»Zatem smo bili v Leskovici in to cela brigada. Nek večer je prišlo nenadno naredjenje za miniranje cerkvenega stolpa v Poljanah, kamor se mislijo zopet usidrati Nemci. Šla sva z Biličem s četo. Z nami je šlo tudi 16 minercev, vsak s svojim žaklom plastika, težkim okoli 10-12 kg. Hiteli smo, da nas Nemci ne prehitijo. Tri ure smo hodili. Okoli dvanajste ure smo bili v Poljanah, najprej po ključih od cerkve. Dobili smo jih pri neki stari babi. Za čas, ko so minerci delali, sem šel po hišah opozarjat in žical ljudi. Stare ženske so zelo razburjeno sprejele to vest. Vse je begalo. V neki hiši pa sem v posteljici narajmal lepo simpatično dekletce, katero sem politično prepričal za zelen dežni plašč.«

»Zmagoslavno smo drveli ...«

»Seveda sem moral govoriti na vse načine, da sem uspel. Mati mi je pa dala še en

fejst kos kruha. Edina hiša, da nisem slišal nobenega godrnjanja. Minerci so bili gotovi. Med tem časom smo staknili staro trubo in trobili alarm. Minirano je bilo dobro, ko pa je minerec podtaknil cigareto, je vse šlo. Razbili so se kot piščeta. Okrog oglov, stran od cerkve. Jaz bi se kmalu zapletel v drat, ki je bil vsenaokoli požgane postojanke. Dolgo časa ni počilo. Bil sem 150 metrov oddaljen, v varnem zaklonu pod neko lopo, da me ne zadene kak kamen. Naenkrat se posveti mogočna eksplozija, 12 vrečk plastike pretrga nočno tišino. Kot odrezano. Zrušil se je zid, zvonovi so zadnjič zapeli. Zmagoslavno smo drveli gledat uspeh. Stolp popolnoma porušen, delno tudi cerkev. Še Sv. Jožef je dobil eno, kamen mu je odbil roko, revežu. Umik je bil srečen, Nemcev ni bilo, drugi dan pa smo na Malenskem Vrh pri centrali kuhali žganice in belili, da je kar teklo. Zvečer smo bili že v veseli družbi v Leskovici, Blažič, naš harmonikar, jo je vlekel kot za stavo. Drugi dan pa je 600 Nemcev pridrla v Poljane, toda zaman. Tam, kjer je bila postojanka in cerkev, je bilo eno samo veliko grobišče.«

Sistematično uničenje

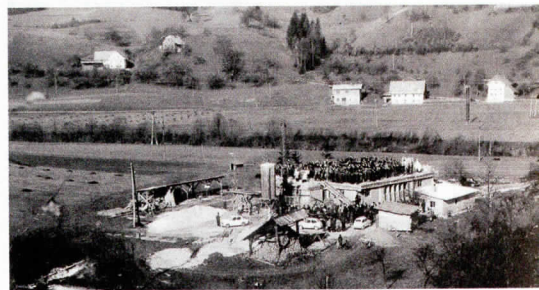
Poleg uničenega kraja in neprecenljive kulturne dediščine je bilo med partizanskim napadom ubitih petnajst ljudi, ranjenih vsaj sedemnajst, od tega sedem huje. Iz zapisov se vidi, da so za smrt in poškodovanje kakšnega svojega krivi partizani sami (ko je njihov topovski izstreljek udaril med njih). Sicer pa: prav vse ubite partizane ima na vesti partizansko vodstvo, ki jih je poslalo v »akcijo« slepega uničevanja. Vsesplošno je znano, da je bilo za ideologijo, ki je vodila partizane, človekovo življenje vredno prav malo.

Uničenje orožniške postojanke v Poljanah je bil le tipični »partizanski izgovor«. Češ da si morajo narediti varno pot v Dolomite, ki

si je pred tem pri Hotedršici niso mogli narediti. Potrebovali so jo, da bi v Dolomitih ropali. Tam je bilo največ domačij, s katerih je bil kdo pri domobranci. Take domačije so povsem izropali – dobesedno do zadnjega zrna »česarkoli« užitnega. Poleg tega pa tudi mnogo drugih stvari, od oblek, posteljnine do orodja. Ljudje so si leta dolgo s težavo priskrbeli uborno premoženje. Partizani so z revolucionarnim nasiljem ustvarili (izsilili) protirevolucijo (vaške straže, domobranci), zdaj so njihove sorodnike še sistematično ropali. Poleg tega so, kot smo videli, v Poljanah povsem uničili šolo, zelo veliko stavbo župnišča in mogočno poljansko župnijsko cerkev, v kateri je bila tisočletna dediščina. Prej sedež Poljanske doline (z občino) so tako razdejali in »kaznovali«, da so bile po vojni Poljane še 45 let le navadna vas.

Župnik Matevž Tavčar

Pred drugo svetovno vojno in po njej je bil župnik v Poljanah Matevž Tavčar (1887–1966); v Poljane je prišel leta 1920, po vojni pa je tu župnikoval do leta 1961. Izjemna so njegova prizadevanja po drugi svetovni vojni, ko je poskušal obnoviti med vojno prizadeto cerkveno stavbo. Sedanji župnik Jože Stržaj je zbral številne njegove dopi-

Novo cerkev v Poljanah je župnik Miro Bonča v letih od 1965 do 1970 moral zgraditi na poplavnem območju.

Nova cerkev ni smela imeti visokega zvonika. Šele leta 1997 so ji dozidali današnjega, visokega.

se, ki so kot edinstveno gradivo objavljeni v knjigi o poljanski cerkvi *Poljane, kdo vas bo ljubil*, ki so jo izdali v Poljanah leta 2010.

Leta 1950 so bili pripravljene načrti za obnovo cerkve arhitekta Janeza Valentinčiča. Zavod za spomeniško varstvo LRS je avgusta 1950 predlagal, da naj se stavba obnovi v čim bolj prvotni obliki, ker je bila pomemben primer ambiciozne baročne arhitekture z zanimivo dnevno osvetlitvijo. Priporočeno je bilo, naj najprej obnovijo ladjo in prezbitერი, ki naj se dozidata in primerno pokrije-ta, v drugi fazi pa bi prišla na vrsto še zida-va zvonika.

»Iz prometnih ozirov«

Leta 1951 je Zavod za spomeniško varstvo LRS odstopil vlogo župniškega urada Poljane oz. župnika Matevža Tavčarja v reševanje Komisiji za revizijo glavnih projektov, kar je pomenilo začetek konca za poljansko farno cerkev. Aprila 1953 je bilo izdano poročilo, da je cerkev v takem

val v ozadju ležeči kulturni dom, ki je z ruševinami odrezan od naselja samega.«

S kompresorjem in miniranjem

Na prošnjo Zavoda za spomeniško varstvo so si njegovi predstavniki 16. maja 1953 vnovič ogledali »ruševine«, in sicer: ravnatelj zavoda v spremstvu dveh arhitektov, Marjana Mušiča in Eda Ravnikarja, ki še danes veljata za pomembna tvorca povojne slovenske arhitekture. Režimska strokovnjaka sta napisala negativno poročilo: da je cerkev urbanistično nepomembna in celo v neskladju s krajevnim okoljem, da je arhitektura »brezrazna«, da »pretirana velika gmota cerkve onemogoča, da bi se naravni elementi (npr. pogledi na Škofjeloško hribovje) mogli uveljaviti«. Na koncu je odsek za notranjo upravo pri OLO Kranj 11. februarja 1954 obvestil Zavod za spomeniško varstvo LRS, da je bil izdan nalog za popolno porušitev cerkve v Poljanah in da se rušitvena dela opravljajo že nekaj dni s kom-

eden od izjemnih slovenskih sakralnih objektov. Le nekaj kipov in dve sliki so našli mesto v novi cerkvi. Žal s tem barbarskim dejanjem nismo izgubili le edinstvenega arhitekturnega spomenika, pač pa tudi obsežen opus podobarske družine Šubic.«

Trije borčevski spomeniki

Kjer so več kot 900 let stale poljanske cerkve, so po revoluciji komunisti postavili tri borčevske spomenike: velik kamnit kolos na eni strani ceste, na drugi pa še velik lesen kip in veliko poslikavo Iveta Šubica na stavbi, postavljeni na mestu cerkve; zadnja dva spomenika sta postavljena v čast t. i. poljanske vstaje iz leta 1941, ki je trasirala pot revoluciji.

Ko je bila cerkev sredi vasi porušena, so Poljane ostale brez osrednjega cerkvenega poslopja. Župnik Matevž Tavčar je bil že precej v letih, zato se je leta 1961 odpovedal župniji. Da bi (morda) zgradil novo cerkev, je bil januarja 1962 v Poljane premeščen mlad župnik Miro Bonča. Po njegovih prizadevanjih za gradnjo nove cerkve je bilo po štirih letih končno izdano dovoljenje. Določena je bila nova lokacija, ki ni bila več v Poljanah v vasi, ampak v Predmostu, na poplavnem območju Poljanske Sore. Začela se je gradnja nove cerkve na območju, ki je na najnižji legi, tako da cerkev stalno ogrožajo visoke vode in poplave. Prišlo je tudi že do uničenja spodnjih prostorov.

Nova cerkev

Leta 1965 je bil po številnih težavah vzidan temeljni kamen. Načrt za novo cerkev je izdelal arhitekt Anton Bitenc, ki si jo je zamislil kot sintezo modernističnih, tradicionalnih in na Plečnikovo slogovno govornico vezanih sestavin. Vez s porušeno cerkvijo sv. Martina sredi Poljan so ob stebrih razporejeni kipi: sv. Martina, ki je predelan kip nekdanjega sv. Miklavža iz baročne cerkve Marije Zavetnice s plaščem, sv. Janeza Evangelista in neznanega svetnika. Šubičevi sliki *Sočutne in Kamenjanje sv. Štefana* pa visita na stenah vzhodno in zahodno od oltarja v notranjosti cerkve.

Arhitekt Bitenc si je cerkev zamislil s kvadratnim tlorisom, ki se sredi prostora spremeni v osmerokotnik, pokrit s piramidasto oblikovano streho, vidno z vseh strani. Cerkev je nadstropna (zaradi možnosti poplav). Zvonik naj bi stal nekoliko umaknjen, posnemal naj bi višino baročnega predhodnika. Zaradi občinskih zahtev in skromnega proračuna je bil zvonik takoj izvzet iz načrta. Postavili so manjši in nižji zvonik. Leta 1969 je slikar Stane Kregar v fresko tehniko poslikal oltarni nastavek – triptih, istega leta so bile napravljene tudi nove pnevmatične Jenkove orgle, postavljene na kor zavzemajo četrtno šotoraste ladje. Cerkev, ki je bila posvečena leta 1970, je nov zvonik dobila šele leta 1997. ■

Na mestu uničene poljanske cerkve so komunisti po vojni postavili mogočen spomenik »NOB«.

stanju nemogoče obnoviti in da jo je treba porušiti do temeljev. Komisija, v kateri je sodeloval tudi arhitekt, ki je leta 1950 pripravil načrte za obnovo in tehnično poročilo o stanju cerkve, je menila, da je obnova cerkve neizvedljiva, ker bo iz obnove nastala novogradnja, ki pa je na tej lokaciji ni mogoče dovoliti predvsem iz prometno-tehničnih razlogov. Menili so, da bo za morebitno novogradnjo treba poiskati primernejši prostor. Oznaka cerkev se v dopisih iz stavbe spremeni v besedo ruševina. Ista komisija je podala tudi mnenje, da bi bila po preučitvi zazidalnih možnosti v kraju pozidava ruševin nesmiselna iz teh razlogov:

»1. Kraj Poljane je prometno zelo neurejeno naselje in je baš na mestu, kjer je stalo cerkveno poslopje, zazidava najgostejša.

2. Iz prometnih ozirov bi bilo ruševine odstraniti, ker so glavna ovira za ureditev prometne zveze Poljane–Javorje, ki mora ravnati na tem mestu preiti v nepregledni ovinek, katerega je možno korigirati le z odstranitvijo omenjenih ruševin.

3. Z odstranitvijo ruševin bi se dobil v vasi primeren trg, okrog katerega bi bilo možno urediti center vasi, katerega bi zaključ-

Sredi Poljan, kjer je stala cerkev, napis še leta 2017 pričuje o uničevalcih civilizacije.

presorjem in miniranjem. Župnik Tavčar je napisal obširno pismo s prošnjo po posredovanju celo maršalu Titu, ko je izčrpal vse sodne postopke v Sloveniji, pa se je obrnil še na Zvezno vrhovno sodišče v Beogradu. Oba naslovnika sta njegovo prošnjo zavrnila. Za nameček je režim župniku Tavčarju leta 1953 z razlastitvijo odvzel (ukradel) prosvetni dom, kjer so bili prostori nadomestne cerkve.

Rušitvena vnema

Rušiteljem se je zelo mudilo, saj so do prihoda umetnostih zgodovinarjev spomeniške službe Ivana Komelja in Marjana Zadnikarja delavci že sežgali oltar desne kapele. Razen nekaj malenkosti, ki so bile skrite po zasebnih hišah ali odpeljane v začasno hrambo v Loški muzej, je bila večina izjemnega gradiva – od cerkvene opreme do arhitekturnih detajlov – uničena v namerni rušitveni ihti. Material so deloma uporabili za nasutje ob gradnji ceste Poljane–Javorje. Kot je zapisala umetnostna zgodovinarica Bernarda Jesenko Filipič, je bila žal »cerkev spomladi 1954 zaradi zahtev takratnih političnih oblasti v celoti porušena, s čimer je bil izgubljen